

بررسی زیرساخت‌های ارائه خدمات اطلاعاتی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

سعیده ولی‌زاده حقی^۱

چکیده

پژوهش حاضر با عنوان بررسی زیرساخت‌های ارائه خدمات اطلاعاتی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران با روش «توصیفی - پیمایشی» اجرا شده است. براساس اطلاعات موجود در بانک‌های اطلاعاتی کتابخانه ملی، ۸۲ کتابخانه تخصصی انتخاب شدند که تعداد ۱۷ کتابخانه از پاسخ به پرسش‌ها امتناع کرده‌اند. هدف اصلی این پژوهش بررسی زیرساخت‌های عرضه خدمات کتابخانه‌ای در واحدهای موردنظر است. ارائه پیشنهادها و راهبردهایی در زمینه رفع مشکلات موجود جهت بهره‌گیری بهتر از واحدهای مورد پژوهش و کیفیت بخشیدن به عرضه خدمات اطلاعاتی کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران به جامعه استفاده‌کننده، از اهداف نهایی پژوهش حاضر است.

کلیدواژه‌ها

خدمات اطلاع‌رسانی، کتابخانه‌های تخصصی، زیرساخت، تهران

مقدمه

پیشبرد هدف‌ها و سیاست‌های کلی توسعه اقتصادی و همچنین اهمیت آن در تأمین نیازهای اطلاعاتی مدیران، سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، و متخصصان بر کسی پوشیده نیست. گستردگی دامنه رشته‌های تخصصی در علوم و سرعت دگرگونی آگاهی‌های علمی، کشورهای جهان را بر آن داشته است تا به فکر چاره بیفتند و با سرعتی شگفت‌زده به تأسیس مراکز یا سازمان‌هایی اقدام

هر روز که می‌گذرد شاهد اختراع و اکتشاف جدیدی در جهان دانش هستیم که همواره بر شتاب آن افزوده می‌شود. انسان امروزی در عصری به سر می‌برد که اطلاعات، یکی از مهم‌ترین عناصر آن به شمار می‌آید و تمامی امور اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، پژوهشی، و مانند آنها به اطلاعات نیازمندند. نقش اطلاعات علمی و فنی در

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه علوم پزشکی تهران s_haghi1358@yahoo.com

کنند که بتوانند به تقاضای گروه بی‌شمار دانش‌پژوهان، محققان، و نیازهای اطلاعاتی آنان پاسخ گویند (۸: ۱۳۳).

رابطه ناگسستگی خدمات اطلاع‌رسانی با فعالیت‌های تحقیقی، مبادله اطلاعات جهانی، دستیابی به محتوای اطلاعاتی منابع علمی، رویدادها و نوآوری جهان دانش، از بین بردن دوباره‌کاری‌های پژوهشگران، صرفه‌جویی مادی، و بالاخره پیوند نزدیک میان اطلاع‌رسانی و جنبه‌های گوناگون پیشرفت‌های اجتماعی و اقتصادی سبب شده است که بسیاری از کشورها برنامه‌ریزی وسیعی را برای توسعه نظام‌های ملی اطلاعات خود به اجرا درآورند. جهت بهره‌برداری از اطلاعات، نیازمند طراحی نظام اطلاعاتی هستیم. در طراحی هر نوع نظام اطلاعاتی، زیرساخت‌ها (زیربنها) نقشی اساسی برعهده دارند، زیرا عملکرد هر نظام، متکی بر مبانی و پایه‌هایی است که قبلاً برای ادامه حیات آن در نظر گرفته شده است. بررسی وضعیت اطلاع‌رسانی در کشورهای جهان نشان می‌دهد که اکثریت کشورهای صنعتی یا به اصطلاح توسعه‌یافته، بعد از جنگ جهانی دوم، تدریجاً نظام اطلاعاتی علمی و فنی خود را پی‌ریزی کردند و درصدد تقویت و توسعه آن برآمدند؛ به طوری که در حال حاضر با برخورداری از زیربنای (زیرساخت) اطلاعاتی مستحکم و فناوری‌های جدید ارتباطات، نه تنها نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان خود را فراهم می‌آورند، بلکه با عرضه آن به استفاده‌کنندگان کشورهای جهان سوم، درآمد سرشاری را هم نصیب خود می‌کنند. در این میان وضعیت

اطلاع‌رسانی کشور ما چندان رضایت‌بخش نیست. اگرچه در حال حاضر نزدیک به ۴۰۰ کتابخانه تخصصی و بیش از ۵۰۰ کتابخانه عمومی در کشور ما فعالیت دارند، ولی به جز تعداد انگشت‌شماری، بقیه فاقد فعالیت‌های حقیقی اطلاع‌رسانی هستند (۸: ۱۳۴).

ضعف نظام اطلاع‌رسانی در ایران را می‌توان در ضعف ساختاری و زیربنایی آن جست‌وجو کرد. نظام خدمات اطلاعاتی به عنوان جنبه‌ای از نظام‌های اطلاعاتی به زیرساخت‌هایی نیاز دارد تا فعالیت‌های خود را بر آن استوار سازد.

وجود زیرساخت‌های خدمات اطلاعاتی در کتابخانه‌های تخصصی، دسترسی و مبادله اطلاعات را از موقعیت‌ها و مکان‌های پراکنده امکان‌پذیر می‌کند و به استفاده‌کنندگان اجازه می‌دهد اطلاعات را هم از طریق خود مرکز و هم از طریق اینترنت و هم از طریق همکاری بین کتابخانه‌ای، به راحتی و به صورت تعاملی گردآوری کرده و اشاعه دهند (۱۱: ۱).

زیرساخت اطلاع‌رسانی یا زیرساخت اطلاعات یا همان زیربنای اطلاعاتی جنبه‌هایی از جامعه است که به فراهم آوردن وسایل و امکانات انتقال اطلاعات مانند نشر، آموزش، و خدمات اطلاع‌رسانی می‌پردازد (۷: ۵۵).

برخی ارکان و عناصر زیربنای نظام‌های خدمات اطلاعاتی می‌تواند تمام جنبه‌های استفاده از فناوری اطلاعات، نرم‌افزار، سخت‌افزار، شبکه‌های وب، نیروی انسانی، بودجه، آموزش اطلاع‌رسانی، و منابع اطلاعاتی مناسب و مطلوب را شامل شود. گرچه موارد متعددی را می‌توان به عنوان عناصر زیربنایی

در نظر گرفت که همه این عوامل، امکانات لازم را برای جمع‌آوری، ذخیره، پردازش، و توزیع اطلاعات فراهم می‌کند و حاصل چنین ساختاری ارائه خدمات بهینه به مراجعان است.

تعریف مسئله

زیرساخت، مفهومی عام برای بسیاری از فعالیت‌هاست. با اندکی احتیاط می‌توان گفت که هر چیزی زیرساختی دارد و خدمات اطلاعاتی نیز زیرساخت مربوط به خود را دارند. زیرساخت اطلاعاتی هر کشور توانایی‌های ملی آن کشور در دسترسی به دانش و اطلاعات و همچنین انتقال دانش و اطلاعات به منظور استفاده عملی از دانش است (۳: ۱-۲).

در پژوهش حاضر، ۸۲ مرکز اطلاع‌رسانی مورد بررسی قرار گرفته است که انتخاب این مراکز با توجه به داشتن ویژگی‌هایی مانند تخصصی‌بودن، دولتی بودن، و قرار گرفتن در مناطق بیست و دوگانه شهر تهران صورت گرفته است.

در این مراکز به مسائلی از قبیل بررسی توزیع نیروی انسانی، تخصص نیروی انسانی، تجهیزات کتابخانه، شیوه‌های تهیه منابع، شیوه آماده‌سازی منابع، شیوه ارائه خدمات، و شیوه بازیابی منابع کتابخانه پرداخته شده است تا از این راه، نقاط ضعف و قوت کتابخانه‌های تخصصی در برخورداری از زیربنای اطلاعاتی مشخص شود و برای توسعه این مراکز مورد استفاده قرار گیرد.

در این پژوهش، موارد اشاره شده به

عنوان اجزای عمده زیرساختی نظام‌های خدمات اطلاعاتی در مراکز مورد نظر مورد بررسی قرار گرفته است.

تعریف عملیاتی

۱. زیرساخت ارائه خدمات اطلاعاتی:

عبارت است از مجموعه‌ای از امکانات، تجهیزات، نیروی انسانی، بودجه، و منابع اطلاعاتی مناسب و مطلوب که پایه و زیربنای خدمات اطلاعاتی را فراهم می‌کند.

۲. کتابخانه تخصصی: واحدی است

از یک سازمان که هدف آن فراهم ساختن اطلاعات خاص برای پیشرفت کار سازمان یا برای گروه محدودی است (۷: ۵۵). در این پژوهش، کتابخانه تخصصی شامل کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی مؤسسات پژوهشی و پژوهشکده‌های غیروابسته به دانشگاه است که نام آنها در کتاب راهنمای آموزش عالی (۱۳۸۰) و راهنمای کتابخانه‌های تخصصی و دانشگاهی ایران (۱۳۸۲) درج شده است (۱: ۴).

۳. خدمات اطلاعاتی: به عمل پاسخگویی

به نیازهای اطلاعاتی مراجعان کتابخانه‌ها گفته می‌شود (۱۳: ۱۸).

۴. شهر تهران: شامل مناطق بیست و

دوگانه شهرداری شهر تهران است.

پرسش‌های اساسی

۱. توزیع و تخصص نیروی انسانی در

کتابخانه‌های تخصصی چگونه است؟

۲. وضعیت این کتابخانه‌ها از نظر

- ساختمان و تجهیزات چگونه است؟
۳. آیا دانش کارمندان کتابخانه‌های تخصصی روزآمد است؟
۴. شیوه‌های تهیه منابع موجود در کتابخانه‌های تخصصی به چه صورت است؟
۵. برای آماده‌سازی منابع کتابخانه چه کارهایی انجام می‌شود؟
۶. شیوه ارائه خدمات در این مراکز چگونه است؟
۷. بودجه سالانه کتابخانه به چه صورت تعیین و تأمین می‌شود؟

هدف و فایده پژوهش

هدف اصلی این پژوهش، بررسی زیربنای اطلاعاتی موجود در مراکز اطلاع‌رسانی تخصصی شامل کتابخانه‌های تخصصی و مؤسسات پژوهشی دولتی شهر تهران است. با بررسی این زیرساخت‌ها، نقاط ضعف و قوت این مراکز در ارائه خدمات اطلاعاتی به مراجعان مشخص می‌شود تا بتوانند با استفاده از نتایج این تحقیق، زیربنای مناسب را پایه‌ریزی کرده و خدمات اطلاعاتی خود را بهینه کنند. همچنین می‌تواند کمک خوبی برای مسئولان کتابداری و اطلاع‌رسانی باشد تا در صورت مصمم‌شدن به تأمین زیرساخت (زیربنای) خدمات اطلاعاتی، نوشته‌ای در اختیار داشته باشند و با بهینه‌سازی خدمات اطلاعاتی خود، از هدررفتن منابع مالی و وقت پژوهشگران خود جلوگیری کنند.

متغیرها و روش پژوهش

متغیرهای اساسی این پژوهش عبارتند

از: کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران و زیرساخت‌های ارائه خدمات اطلاعاتی. پژوهش حاضر به روش پیمایشی انجام گرفته است.

جامعه مورد مطالعه و شیوه گردآوری و تحلیل داده‌ها

برای شناسایی کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران از کتاب راهنمای آموزش عالی و راهنمای کتابخانه‌های تخصصی و دانشگاهی و همچنین مراجعه به کتابخانه ملی برای دریافت فهرست مراکز استفاده شد. البته تعدادی از مراکز تخصصی به مراکز دانشگاهی وابسته‌اند که در پژوهش حاضر بررسی نشده‌اند. همچنین کتابخانه‌های مؤسسات پژوهشی دولتی نیز در این پژوهش وارد نشدند. در مجموع، ۸۲ مرکز اطلاع‌رسانی تخصصی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

شیوه در نظر گرفته شده برای جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، روش استنادی برای تدوین بحث‌های نظری و پرسشنامه بوده است.

برای تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش، از جمله تهیه جداول و نمودارهای مورد نیاز از نرم افزار Excel و SPSS استفاده شده است.

پیشینه پژوهش

عباس حری (۱۳۷۴) در «طرح نظام ملی اطلاع‌رسانی کشور (گزارش اجمالی) در سال ۷۴» با مطالعه وضع موجود اطلاع‌رسانی کلان کشور، طرح مطلوب نظام ملی اطلاع‌رسانی را

ارائه داده است. طرح حاضر برآن بوده است که با مطالعه وضع موجود اطلاع‌رسانی کلان کشور، طرح مطلوب نظام ملی اطلاع‌رسانی را با توجه به ساختار مدیریتی و سازمانی و نیز ویژگی‌های اقتصادی و فرهنگی ایران ارائه دهد و تأکید آن بر مطالعه نظام اطلاعاتی رسمی است. بنابراین، آنچه از طریق کتابخانه‌ها، مراکز اسناد و مدارک، مراکز اطلاع‌رسانی، و بانک‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی صورت می‌گیرد مورد نظر بوده است. در مطالعه حاضر، از مدل کلان استفاده شده است و سعی شد که این مدل از لحاظ مدیریتی یا طراحی سیستم برای بازپردازی مراکز یا سیستم‌های اطلاع‌رسانی موجود بهره‌برداری شود (۲).

ژاله سلیمی‌فر (۱۳۸۰) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی سیاست اطلاع‌رسانی علمی مراکز آموزش عالی تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری» به تعیین و بررسی سیاست اطلاع‌رسانی علمی مراکز آموزش عالی تحت پوشش وزارت علوم پرداخته تا از این راه، نقاط ضعف و قوت و نیازها و ضرورت‌های سیاست‌گذاری در امر اطلاع‌رسانی علمی این مراکز روشن شود. در این پژوهش، مسائل و نکات مربوط به سیاست اطلاع‌رسانی علمی به عنوان کلیت حاکم بر هرگونه سیاست اطلاع‌رسانی بیان شده و جایگاه، نقش، و عملکرد مراجع سیاست‌گذار در زمینه اطلاع‌رسانی و زیرساخت و حوزه‌های متعلق

به آن مطرح شده است (۶). محمدرضا داورپناه (۱۳۷۸) در مقاله‌ای با عنوان «برنامه‌ریزی زیرساخت تکنولوژی اطلاعات در کشورهای در حال توسعه» به نقش زیرساخت‌های اطلاعاتی در ایجاد فناوری پیشرفته می‌پردازد. تعریفی که از زیرساخت اطلاعاتی ارائه شده است، مشخص می‌سازد که عوامل متفاوتی نظیر عوامل فنی، مدیریتی، پرسنلی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، و دولتی در فراهم آوردن شرایط بهره‌گیری مناسب از فناوری اطلاعات دخالت جدی دارند. در این مقاله، نقش هر یک از عوامل با اشاره‌ای مختصر به وضعیت هر یک از آنها در ایران مورد توجه قرار گرفته است (۳).

پروژه ایجاد زیرساخت اطلاعاتی دانشگاه هاروارد آمریکا^۲ در سال ۱۹۸۹ شروع شد و امور بین‌الملل و مرکز علوم بلفر^۳ و مرکز دولت و تجارت و دانشکده علوم سیاسی جان.اف.کندی در آن دخالت داشتند. پروژه زیرساخت اطلاعاتی دانشگاه هاروارد تبادل نظر بی‌طرفانه میان رشته‌ای جهت توجه به سیاست‌های کلان در ارتباط با زیرساخت اطلاعاتی است و مطالب کلیدی را مشخص کرده و سیاست‌های مسئولان را در این امر روشن می‌کند. این پروژه در هشت ژانویه ۲۰۰۲ به دلیل کسر بودجه غیرقابل پیش‌بینی متوقف شد (۱۴).

کلارک^۴ در مقاله‌ای با عنوان «دورنمای مختصری از زیرساخت اطلاعاتی» به بیان

2. Harvard Information Infrastructure Project (HIIP)

3. Belfer

4. Clarke

مفهوم زیرساخت اطلاعاتی پرداخته و عناصر آن را تشریح کرده است. همچنین از فواید وجود یک زیربنای محکم اطلاعاتی در مراکز تخصصی صحبت کرده و وجود آن را برای بهینه‌سازی خدمات ضروری دانسته است (۱۰).

برگمن^۵ در مقاله‌ای با عنوان «مقدمه و نوید یک زیربنای اطلاعاتی جهانی» به بیان محتوا و چگونگی زیرساخت اطلاعاتی در سطح جهانی پرداخته و مزایای وجود چنین ساختاری را بیان می‌کند (۹).

آنانوگ‌بو^۶ در مقاله‌ای با عنوان «برنامه‌ریزی جهت زیرساخت اطلاعاتی» به بیان و تشریح چگونگی زیرساخت اطلاعاتی پرداخته و راه‌های ایجاد آن و اجزای مورد نیاز جهت انجام این کار را بیان کرده است. همچنین فواید وجود زیرساخت اطلاعاتی در کتابخانه‌ها را بررسی کرده و به تشریح آن پرداخته است (۱۲).

یافته‌های پژوهش

پس از جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن از طریق آمار توصیفی نتایج زیر به‌دست آمد:

در پاسخ به پرسش اساسی اول، یافته‌های به‌دست آمده نشان می‌دهند که به‌طور میانگین در هر بخش از کتابخانه‌های تخصصی اعم از امانت، نشریات، مرجع، خدمات فنی، سمعی و بصری، اسناد و مدارک، و خدمات اینترنتی تنها یک نفر یا کمتر از یک نفر مشغول به

فعالیت است و این بیانگر این موضوع است که تعداد نیروی انسانی در کتابخانه‌های مورد بررسی اصلاً کافی نیست؛ تعداد نیروی انسانی متخصص و نیمه‌متخصص در کتابخانه‌های تخصصی تابعی از عوامل زیر است:

۱. کمیت و کیفیت مواردی که سالانه به مجموعه باید افزوده شود،
۲. کیفیت و عمق سازماندهی مواد و منابع،
۳. ساعات کار کتابخانه،
۴. نوع دسترسی جامعه استفاده‌کننده،
۵. تعداد پژوهشگران و جامعه استفاده‌کننده،
۶. نوع و میزان خدماتی که کتابخانه ارائه می‌دهد، و
۷. میزان استفاده از سیستم‌های رایانه‌ای و پایگاه‌های اطلاعاتی.

جدول ۱. توزیع فراوانی تعداد پرسنل کتابخانه در بخش‌های مختلف کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

بخش‌های مختلف کتابخانه	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
امانت	۲۱	۴/۵	۴/۵
نشریات	۴۵	۹/۶	۱۴/۱
مرجع	۵۸	۱۲/۴	۲۶/۵
خدمات فنی	۹۴	۲۰	۴۶/۵
دیداری شنیداری	۵۰	۱۰/۷	۵۷/۲
اسناد و مدارک	۵۶	۱۱/۹	۶۹/۱
خدمات اینترنتی	۵۰	۱۰/۷	۷۹/۸
سایر موارد	۹۵	۲۰/۲	۱۰۰
جمع	۴۶۹	۱۰۰	---

جدول ۲. توزیع فراوانی میزان تحصیلات کارکنان کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران به تفکیک نوع رشته کتابداری و غیرکتابداری)

درصد تجمعی	درصد فراوانی	فراوانی	میزان تحصیلات	
۲/۱	۲/۱	۹	فوق دیپلم	کتابداری
۶۸/۷	۶۶/۶	۲۹۱	لیسانس	
۷۷/۹	۹/۲	۴۰	فوق لیسانس	
-	-	-	دکترا	
۷۹/۵	۱/۶	۷	فوق دیپلم	غیرکتابداری
۱۰۰	۲۰/۵	۹۰	لیسانس	
۱۰۰	-	-	فوق لیسانس	
۱۰۰	-	-	دکترا	
-	۱۰۰	۴۳۷	جمع	

۵۰ درصد کتابخانه‌های تخصصی مورد پژوهش دارای بخش‌های امانت، نشریات، مرجع، خدمات فنی، تهیه و سفارش، اسناد و مدارک، خدمات اینترنتی و تالار مطالعه نیستند.

در پاسخ به پرسش اساسی دوم، می‌توان گفت: ۶۷/۷ درصد از کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران ساختمانی مستقل ندارند؛ ۸۳/۱ درصد قابلیت گسترش در آینده را مطابق با رشد و توسعه فعالیت‌ها و رعایت استانداردها ندارند؛ و به‌طور متوسط حدود

جدول ۳. توزیع فراوانی مربوط به قابلیت گسترش آتی ساختمان فعلی کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

درصد تجمعی	درصد فراوانی	فراوانی	آیا در ساختمان فعلی کتابخانه قابلیت گسترش در آینده در نظر گرفته شده است؟
۱۶/۹	۱۶/۹	۱۱	بلی
۱۰۰	۸۳/۱	۵۴	خیر
--	۱۰۰	۶۵	جمع

جدول ۴. توزیع فراوانی بخش‌های مختلف کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران

برخوردار نیستند		برخوردار هستند		بخش مورد نظر
درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	
۷۲/۳	۴۷	۲۷/۷	۱۸	امانت
۵۰/۸	۳۳	۴۹/۲	۳۲	نشریات
۹/۲	۶	۹۰/۸	۵۹	مرجع
۲۶/۲	۱۷	۷۳/۸	۴۸	خدمات فنی
۲۶/۲	۱۷	۷۳/۸	۴۸	تهیه و سفارش
۴۴/۶	۲۹	۵۵/۴	۳۶	اسناد و مدارک
۷۰/۸	۴۶	۲۹/۲	۱۹	خدمات اینترنتی
۳۳/۸	۲۲	۶۶/۲	۴۳	سالن مطالعه
--	--	--	--	سایر موارد
۴۱/۷	۲۷/۱	۵۰/۱	۳۱/۱	میانگین

می‌رسد. لذا با این توصیف و با وجود نارسایی‌ها و مشکلات فراوان می‌توان عنوان کرد که بعید به نظر می‌رسد کتابخانه‌های تخصصی مورد پژوهش با امکانات موجود بتوانند دانش کارکنان خویش را تا حد قابل قبول روزآمد نگه دارند.

در پاسخ به پرسش اساسی سوم می‌توان گفت: ۶۴/۶ درصد از کتابخانه‌های تخصصی فاقد هرگونه آموزش ضمن خدمت برای کارکنان خویش هستند؛ با توجه به داده‌های به‌دست آمده از جداول فوق‌الذکر امکان راه‌اندازی این‌گونه آموزش‌ها در کتابخانه‌های تخصصی مورد بررسی بسیار ضعیف به نظر

جدول ۵. توزیع فراوانی آموزش ضمن خدمت کارکنان کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

درصد تجمعی	درصد فراوانی	فراوانی	آیا آموزش ضمن خدمت برای کارمندان کتابخانه اجرا می‌شود؟
۳۵/۴	۳۵/۴	۲۳	بلی
۱۰۰	۶۴/۶	۴۲	خیر
---	۱۰۰	۶۵	جمع

جدول ۶. توزیع فراوانی نوع آموزش ضمن خدمت ارائه شده به کارکنان

کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

برخوردار نیستند		برخوردار هستند		نوع آموزش‌های ضمن خدمت
درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	
۹۸/۵	۶۴	۱/۵	۱	مدیریت
۹۵/۴	۶۲	۴/۶	۳	ICDL
۷۶/۹	۵۰	۲۳/۱	۱۵	آموزش فنون جدید کتابداری
۸۶/۲	۵۶	۱۳/۸	۹	شیوه بهره‌گیری از پایگاه‌های اطلاع‌رسانی
---	---	---	---	سایر موارد

اولویت اول و مهم‌ترین عامل مؤثر در انتخاب منابع کتابخانه‌ای مطرح نموده‌اند، هرچند که پاسخگویان نظر مراجعان را در اولویت دوم قرار داده‌اند و هم‌اکنون مهم‌ترین روش جهت تهیه منابع اطلاعاتی در کتابخانه‌های تخصصی مورد پژوهش از طریق کارگزاران (۸۶/۲ درصد) است و در اولویت بعدی روش مستقیم (۸۴/۶ درصد) را انتخاب کرده‌اند. البته از آنجاکه هر کتابخانه تخصصی باید از طریق اشتراک بانک‌های اطلاعاتی مهم و مربوط و نیز اتصال به شبکه اینترنت امکان دسترسی سریع جامعه استفاده‌کننده به اطلاعات مورد نیاز را فراهم آورد، لذا مجموعه باید اقدام به ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی درون سازمانی نماید. بنابراین، با توجه به داده‌های به دست آمده می‌توان گفت که کتابخانه‌های تخصصی مورد بررسی هنوز نتوانسته‌اند روش‌های قابل اعتماد مناسبی را جهت تهیه و فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی انتخاب کنند.

در پاسخ به پرسش اساسی چهارم، می‌توان اظهار داشت ۹۸/۵ درصد کتابخانه‌های تخصصی مورد بررسی از منابعی مانند کتاب‌های فارسی و لاتین برخوردار بوده‌اند و در رتبه‌های بعدی اسناد و مدارک (۶۱/۵ درصد)، نشریات ادواری (۵۰/۸ درصد)، و منابع شنیداری (۴۶/۲ درصد) منابعی هستند که کتابخانه‌های تخصصی مورد بررسی از آن بهره‌مند هستند. اما همان‌طور که پیداست به‌طور میانگین تقریباً ۷۰ درصد کتابخانه‌های مورد بررسی از امکانات و منابع کتابخانه‌ای به‌طور کامل و جدی برخوردار نیستند. همچنین اکثر پاسخگویان (۹۲/۳ درصد) عنوان کرده‌اند که زمینه‌های موضوعی منابع موجود در کتابخانه‌های تخصصی به میزان زیاد تا خیلی زیاد با نیازهای مراجعان مطابقت دارد (البته از نظر پاسخگویانی که خود مسئول کتابخانه یا یکی از کارکنان کتابخانه هستند مطلوب ارزیابی شده است)، ۸۴/۶ درصد نظر کارشناسان را به عنوان

جدول ۷. توزیع فراوانی منابع موجود در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

برخوردار نیستند		برخوردار هستند		منابع
درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	
۱/۵	۱	۹۸/۵	۶۴	کتاب‌های فارسی
۱/۵	۱	۹۸/۵	۶۴	کتاب‌های لاتین
۴۹/۲	۳۲	۵۰/۸	۳۳	نشریات ادواری
۵۳/۸	۳۵	۴۶/۲	۳۰	منابع دیداری و شنیداری
۳۸/۵	۲۵	۶۱/۵	۴۰	اسناد و مدارک
۸۹/۲	۵۸	۱۰/۸	۷	گزارش کنفرانس‌ها
۹۰/۸	۵۹	۹/۲	۶	چکیده نامه‌ها
۹۶/۹	۶۳	۳/۱	۲	مقاله‌نامه‌ها
۸۹/۲	۵۸	۱۰/۸	۷	استانداردها
۹۶/۹	۶۳	۳/۱	۲	ثبت اختراعات
۹۵/۴	۶۲	۴/۶	۳	مقالات نقد و بررسی
---	---	---	---	سایر موارد
۷۰/۳	۴۵/۷	۳۹/۷	۲۵/۸	میانگین

جدول ۸. توزیع فراوانی میزان مطابقت نیازهای مراجعان با زمینه‌های موضوعی منابع موجود در کتابخانه‌های تخصصی

دولتی شهر تهران

میزان مطابقت	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
خیلی زیاد	۵۰	۷۶/۹	۷۶/۹
زیاد	۱۰	۱۵/۴	۹۲/۳
متوسط	۴	۶/۲	۹۸/۵
کم	۱	۱/۵	۱۰۰
جمع	۶۵	۱۰۰	--

جدول ۹. توزیع فراوانی اولویت‌بندی عوامل مؤثر در انتخاب منابع کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

اولویت اول		اولویت دوم		اولویت سوم		اولویت چهارم		عوامل مؤثر
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۸۴/۶	۵۵	۷/۷	۵	۳/۱	۲	۱/۵	۱	نظر کارشناسان
۶/۲	۴	۱۶/۹	۱۱	۱۸/۵	۱۲	۲۶/۲	۱۷	نظر کتابدار
۳/۱	۲	۴۴/۶	۲۹	۲۴/۶	۱۶	۷/۷	۵	نظر مراجعین
۳/۱	۲	۷/۷	۵	۶/۲	۴	۲۶/۲	۱۷	بودجه
۳/۱	۲	۷/۷	۵	۲۱/۵	۱۴	۶/۲	۴	سایر

در مورد پرسش اساسی پنجم می‌توان اظهار کرد که کلیه کتابخانه‌های تخصصی مورد بررسی جهت مرتب کردن منابع اطلاعاتی خود از نظام رده‌بندی استفاده می‌کنند و همچنین تمام کتابخانه‌ها فهرستنویسی منابع

کتابخانه‌ای را با استفاده از کتابشناسی انجام می‌دهند و اکثر کتابخانه‌های تخصصی (۸۵/۵ درصد) برای سازماندهی منابع موجود در کتابخانه از رایانه استفاده می‌کنند، ولی درصد بالایی از کتابخانه‌های تخصصی برای

جدول ۱۰. توزیع فراوانی استفاده یا عدم استفاده از سیستم رده‌بندی برای مرتب نمودن منابع اطلاعاتی کتابخانه‌های

تخصصی دولتی شهر تهران

جهت مرتب کردن منابع از سیستم رده‌بندی استفاده می‌شود؟	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
بلی	۶۵	۱۰۰	۱۰۰
خیر	-	-	۱۰۰
جمع	۶۵	۱۰۰	-

جدول ۱۱. توزیع فراوانی استفاده یا عدم استفاده کتابخانه‌های تخصصی دولتی

شهر تهران از نمایه‌سازی

بلی		خیر		به چه دلیل از نمایه‌سازی استفاده نمی‌شود؟
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۷۲/۳	۴۷	۲۷/۷	۱۸	کمبود نیروی انسانی
۷۶/۹	۵۰	۲۳/۱	۱۵	نبود امکانات لازم
۳۰/۸	۲۰	۶۹/۲	۴۵	ضرورتی وجود ندارد
-	-	-	-	سایر موارد

درحالی که مواردی از قبیل امانت، جست‌وجو در اینترنت، تحویل مدرک، و امانت بین کتابخانه‌ای به شکلی بسیار ضعیف به جامعه استفاده‌کننده ارائه می‌شود. ۵۲/۳ درصد کتابخانه‌های تخصصی مورد بررسی دارای بودجه اختصاصی هستند؛ هر چند که تعداد قابل توجهی از کتابخانه‌ها (۴۷/۷ درصد) از بودجه اختصاصی بهره‌مند نمی‌باشند.

سازماندهی منابع کتابخانه‌ای روش دستی را به کار می‌برند (۹۵/۴ درصد) و فاقد فعالیت نمایه‌سازی هستند. از این میان ۷۶/۹ درصد علت عدم استفاده از نمایه‌سازی را «عدم امکانات لازم» و ۷۲/۳ درصد علت اصلی را «کمبود نیروی انسانی» ذکر کرده‌اند. همچنین ۹۵/۴ درصد از کتابخانه‌های تخصصی مورد بررسی خدمات مرجع و تکثیر را در اختیار مراجعان قرار می‌دهند.

جدول ۱۲. توزیع فراوانی استفاده یا عدم استفاده از رایانه جهت سازماندهی منابع موجود در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

درصد تجمعی	درصد فراوانی	فراوانی	آیا جهت سازماندهی منابع موجود از رایانه استفاده می‌شود؟
۸۵/۵	۸۵/۵	۳۸	بلی
۱۰۰	۴۱/۵	۲۷	خیر
-	۱۰۰	۶۵	جمع

جدول ۱۳. توزیع فراوانی خدمات ارائه شده به مراجعان کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

نوع خدمات	ارائه می‌شود		ارائه نمی‌شود	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
مرجع	۹۵/۴	۶۲	۴/۶	۳
امانت	۳۰/۸	۲۰	۶۹/۲	۴۵
تحویل مدرک	۶/۲	۴	۹۳/۸	۶۱
جست‌وجو در اینترنت	۳۰/۸	۲۰	۶۹/۲	۴۵
امانت بین کتابخانه‌ای	۱۲/۳	۸	۸۷/۷	۵۷
تکثیر (کپی)	۹۵/۴	۶۲	۴/۶	۳
سایر موارد	-	-	-	-
میانگین	۴۵/۲	۲۹/۳	۵۴/۸	۳۵/۷

و کاملاً مناسب دانسته‌اند و ۳۸/۵ درصد کتابخانه‌ها بودجه تخصیص یافته برای تهیه منابع کتابخانه‌ای را اندک عنوان کرده‌اند.

۳۳/۸ درصد از کتابخانه‌های تخصصی بودجه اختصاص یافته را در حد متوسط کافی دانسته‌اند، اما تقریباً ۴۷/۶ درصد کتابخانه‌ها مقدار بودجه اختصاصی را در حد مناسب

جدول ۱۴. توزیع فراوانی مربوط به استفاده یا عدم استفاده از بودجه اختصاصی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

درصد تجمعی	درصد فراوانی	فراوانی	آیا کتابخانه بودجه اختصاصی دارد؟
۵۲/۳	۵۲/۳	۳۴	بلی
۱۰۰	۴۷/۷	۳۱	خیر
-	۱۰۰	۶۵	جمع

جدول ۱۵. توزیع فراوانی مربوط به میزان تناسب بودجه اختصاصی به کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

درصد تجمعی	درصد فراوانی	فراوانی	بودجه اختصاصی به چه میزان است؟
۱۳/۸	۱۳/۸	۹	کاملاً مناسب
۴۷/۷	۳۳/۸	۲۲	مناسب
۸۶/۲	۳۸/۵	۲۵	متوسط
۱۰۰	۱۳/۸	۹	کم
-	۱۰۰	۶۵	جمع

جدول ۱۶. توزیع فراوانی مربوط به ایجاد محدودیت یا عدم محدودیت در تهیه منابع کتابخانه‌ای به دلیل کمبود بودجه در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

درصد تجمعی	درصد فراوانی	فراوانی	به دلیل کمبود بودجه، در تهیه منابع محدودیت وجود دارد؟
۵۵/۴	۵۵/۴	۳۶	بلی
۱۰۰	۴۴/۶	۲۹	خیر
-	۱۰۰	۶۵	جمع

پیشنهادات

۱. خرید مواد کتابخانه‌ای با کمک ابزارهای انتخاب مواد شامل کتابشناسی، چکیده‌نامه‌ها و نمایه‌نامه‌ها، کاتالوگ‌های تجارتي ناشران، پایگاه‌های اطلاعاتی مستقیم و غیرمستقیم، و مجلات تخصصی؛
۲. استفاده از متخصصان موضوعی در زمینه فعالیت سازمان مادر در کتابخانه تخصصی؛
۳. استفاده از نظامی کارآمد در تهیه و سفارش، سازماندهی و ارائه اطلاعات نشریات به شکل راهنماها، نمایه‌سازی، و چکیده مقالات علمی؛
۴. ایجاد فهرست‌های مطالعاتی جهت کارشناسان و سایر کارکنان سازمان مادر در کتابخانه تخصصی؛
۵. تدوین تقویم و برنامه‌ای منظم و منسجم برای طراحی، سامان‌دهی، و هماهنگ کردن فعالیت‌های جنبی کتابخانه‌ای؛ همچنین معرفی تازه‌های کتاب، برپایی نمایشگاه‌های موقت و دائمی کتاب، فروشگاه کتاب، سخنرانی‌ها، و تشکیل کلاس‌های جنبی به منظور تشویق کارشناسان و کارکنان سازمان برای همکاری و استفاده بهینه از کتابخانه؛
۶. تخصیص اعتبارات و بودجه لازم به مراکز اطلاع‌رسانی به صورت مجزا جهت خرید مواد، تجهیزات، فعالیت‌های فوق‌برنامه، و مانند آن؛
۷. تشکیل همایش‌ها و دعوت از استادان معتبر کتابداری و اطلاع‌رسانی جهت سخنرانی و ارائه راهکارهای مناسب، مدیران بخش‌ها و متخصصان مرتبط با فعالیت‌های سازمان مادر به منظور آگاه کردن آنها از اهمیت و نقش کتابخانه‌ها در پیشرفت اهداف سازمان و مشخص شدن جایگاه واقعی کتابخانه تخصصی در اذهان افراد مسئول و مدیران سازمان مادر؛
۸. بهره‌برداری مناسب از فناوری رایانه‌ای در بخش‌های مختلف کتابخانه تخصصی؛
۹. ایجاد فرهنگ استفاده از اینترنت و اینترنت در جامعه استفاده‌کننده و ارتقاء زیربنای فرهنگی اطلاع‌رسانی کتابخانه تخصصی؛
۱۰. تربیت نیروی متخصص و نیمه‌متخصص کتابدار آشنا با کاربرد شبکه‌های اطلاع‌رسانی، به‌ویژه شبکه اینترنت و خدمات متنوع آن در مرکز اطلاع‌رسانی از طریق آموزش ضمن خدمت؛
۱۱. ایجاد و راه‌اندازی کلاس‌های آموزشی مستمر مربوط به علوم اطلاع‌رسانی و رایانه برای کارکنان مراکز اطلاع‌رسانی؛
۱۲. بررسی رفتار اطلاع‌یابی جامعه استفاده‌کننده از سیستم اطلاع‌رسانی موجود حداقل یک‌بار در سال؛
۱۳. زمینه‌سازی و اقدام به رفع نقاط ضعف جهت توسعه فناوری اطلاعاتی (سخت‌افزاری و نرم‌افزاری)؛
۱۴. افزایش توان استفاده کارآمد از IT در سیستم اطلاع‌رسانی موجود؛
۱۵. تدوین و طراحی ساختار مدیریتی متناسب با سیاست‌ها و اهداف سازمان مادر به منظور گسترش ارائه خدمات به جامعه

استفاده‌کننده در سیستم اطلاع‌رسانی موجود به صورتی نظام‌مند؛ و
۱۶. طراحی و ایجاد سیستم نظام پیشنهادات.

منابع

۱. تعاونی، شیرین. *راهنمای کتابخانه‌های تخصصی و دانشگاهی ایران: به انضمام راهنمای کتابخانه‌های زندان*. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۳.
۲. حری عباس. *طرح نظام ملی اطلاع‌رسانی کشور (گزارش اجمالی) سال ۷۴*. تهران: [بی‌نا]، ۱۳۷۴.
۳. داورپناه، محمدرضا. «برنامه‌ریزی زیر ساخت تکنولوژی اطلاعات در کشورهای در حال توسعه». *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، دوره دوم، ۳ (پاییز ۱۳۷۸): ۱-۲۱.
۴. رسوخی، مهشید. *راهنمای آموزش عالی ایران*. تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۸۰.
۵. سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین. *دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۹.
۶. سلیمی‌فر، ژاله. «بررسی سیاست اطلاع‌رسانی علمی مراکز آموزش عالی تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۰.
۷. کینن، استلا. *فرهنگ فشرده علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی*. ترجمه و تدوین فاطمه اسدی کرگانی. تهران: نشر کتابدار، ۱۳۷۸.

۸. مهدوی، محمد نقی. *مدیریت اطلاعات*. ج ۲. تهران: سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران، ۱۳۷۰.

9. Borgman, Christine L. "The invisible library: paradox of the global information infrastructure". 2003. [on-line]. Available: www.findarticles.com/p/articles/mi_m1387/ if_4_51/ai_105046545

10. Clarke, Roger. "The Strategic Significance for Business and Government of Information Infrastructure and Technoculture". East Asian conference on infrastructure for the 21st century, kuala lampur. 1995. [on-line]. Available: <http://www.anu.edu.au/people/Roger.Clarke/II/KLII.html>

11. Lau, Henry C.W. "An intelligent information infrastructure to support knowledge discovery". *Expert Systems with Applications*, No. 22 (2002).

12. Ononogbo, R.U. "Planning the infrastructure of information 1971-79". *International information and library review*, No. 18 (1986).

13. Park, Sung-gwan. "Disarticulations in the information society: Barriers to the universal access to information highways in developing countries". *International information and Library review*, No. 29 (1997).

14. [http://www.rea.utk.edu/FINS/information_infrastructure/Fins- II09.txt](http://www.rea.utk.edu/FINS/information_infrastructure/Fins-II09.txt)

تاریخ دریافت: ۱۳۸۳/۷/۲۱

